

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ імені Г. С. СКОВОРОДИ**

МУЛЯРЧУК Євген Іванович

УДК 171:316.477

ПОКЛИКАННЯ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ЕТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Спеціальність 09.00.07 – етика

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис:

Роботу виконано в Інституті філософії ім. Г.С. Сковороди Національної академії наук України, у відділі філософії культури, етики та естетики

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Бистрицький Євген Костянтинович
Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди
НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
філософії культури, етики та естетики

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Сівєрс Валерій Анатолійович
Національна академія керівних кадрів культури
і мистецтв Міністерства культури України,
професор кафедри культурології та інформаційних
комунікацій;

доктор філософських наук, професор
Рогожа Марія Михайлівна
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка,
професор кафедри етики, естетики та культурології;

доктор філософських наук, професор
Бойченко Наталія Михайлівна
Національна медична академія
післядипломної освіти імені П.Л.Шупика
професор кафедри філософії.

Захист відбудеться "25" вересня 2020 р. о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.01 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук в Інституті філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розіслано "01" 08.2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор філософських наук, професор

Т.В. Гардашук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Уявлення про покликання людини присутні у релігійних повчаннях, в етичній, естетичній і політичній думці, у педагогіці тощо як певна вимога до людини бути внутрішньо зацікавленою щодо обраного роду діяльності. Покликання зазвичай розглядають як чинник нематеріальної мотивації людини до праці, творчості, духовного або соціального служіння. В індивідуальному існуванні покликання проявлене в діяльності людини для реалізації її бажань і здібностей, осягнення нею мети і сенсу власного життя та її відповідальності перед спільнотою, людством, буттям, Богом.

Дослідження феномену покликання відповідає на суспільний запит до філософської думки щодо шляхів особистісної самореалізації, узгодження індивідуальних цілей людей з нормами і цінностями моралі у сучасному світі. В умовах ціннісних трансформацій доби глобалізації та діджиталізації, коли традиційні релігійні, моральні, наукові чинники формування світогляду втрачають свої позиції, збереження інтелектуальних і моральних засад розуміння людського існування та особистісної ідентичності, усвідомлення місця і ролі кожної людини у суспільстві становить проблему. В етиці це проблема блага та відповідальності особистості. У практичному відношенні йдеться про реалізацію людського потенціалу, забезпечення сталого суспільного розвитку і гуманізацію світу, який зазнає стрімких антропогенних і технологічних змін.

У теоретичному аспекті дослідження феномену покликання спрямоване на подолання наявного розриву між онтологією та етикою, яке досягається завдяки поглибленому розумінню особистісного досвіду людини та його моральних вимірів, засад та способів розв'язання ціннісних колізій у житті людини. У прикладному аспекті дослідження з'ясовує можливості методологічного використання чинника покликання в суспільному житті, зокрема в освіті і вихованні як важливих сферах формування громадянського самовизначення та ідентичності сучасної людини.

Стан наукової розробки проблеми. За методологією та термінологією вирізняються філософські, богословські, соціологічні, психологічні, педагогічні засади дослідження феномену покликання. У релігійній традиції покликання тематизоване як вияв благодаті, Божого провидіння, що накладає на людину обов'язок. В соціологічному і психологічному аспектах покликання постає як суспільна ідея і як мотивуючий чинник життєвого та професійного вибору особистості, а в педагогіці це також і предмет формування у ціннісному світі людини. Філософське дослідження передбачає розкриття історичної генези феномену покликання, структури і способів його виявлення в особистісному досвіді, а також прояснення етичних проблем реалізації покликання у житті людини. Врахування означених аспектів дослідження феномену покликання можливе у міждисциплінарному підході, який залучає теоретичні джерела релігійної і світської думки та використовує прикладні методи збору і аналізу даних.

Загальні теоретичні засади філософського дослідження теми покликання людини містяться в працях Августина, Ф. Аквінського, Аристотеля, М. Бубера, М. Вебера, М. Гайдеггера, Ж. Кальвіна, І. Канта, Е. Левінаса, М. Лютера, Ф. Ніцше, Х. Ортеги-і-Гассета, М. Поповича, Платона, Ж.-П. Сартра, Г. Сковороди, В. Франкла, М. Шелера та інших авторів, які розкривали можливості розуміння людиною її буття, ціннісно-етичні виміри особистісного досвіду й умови самореалізації людини у світі.

У християнській філософії джерелами думки про покликання людини є біблійні книги Старого й Нового заповіту та тексти «отців церкви». У католицизмі – це енцикліки римських понтифіків, теоретичні праці теологів і світських мислеників, зокрема таких як П. де Лоб'є, Ж. Марітен та ін., у протестантизмі – промови і тексти Ж. Кальвіна, М. Лютера, Р. Нібура, П. Тілліха та ін., у православної релігійній філософії – праці М. О. Бердяєва, В. М. Лоського, Г. С. Сковороди, В. С. Соловйова, П. Д. Юркевича та ін. В цілому, в релігійному і теологічному тлумаченні покликання «небесне» (Євр. 3.1), тобто єдине для всіх, духовництва і мирян, відрізняються лише способи і можливості кожної людини його реалізувати.

Тему покликання в науковий дискурс увів М. Вебер, який дослідив генезу ідеї покликання в релігійній традиції, її секуляризацію у європейській культурі та її роль в соціально-економічних і політичних процесах формування капіталістичного суспільства. Праці Вебера визначили розвиток класичних досліджень сфери цінностей і основ соціальної дії, етичної відповідальності та ідентичності особистості (Г. Арендт, Ю. Габермас, Г. Йонас, К. Мангейм, Р. Мертон, Дж. Ролз, Ч. Тейлор, К. Ясперс та ін.) і спонукали до подальших розвідок у сфері соціальної моралі, трудової етики, формування етосів професійних спільнот (В. І. Бакштановський, Т. Евест, Д. Мілер, М. М. Рогожа, Ю. В. Согомонов, К. Є. Троїцький та ін.). На теренах України провідну роль у науковій тематизації феномену покликання відіграли переклади текстів М. Вебера, коментарі до них, статті і викладацька діяльність О. І. Погорілого.

У формуванні методології дослідження покликання як філософсько-етичного феномену визначальними є праці представників західної філософії, які аналізували суб'єктивний досвід людини, можливості та суперечності поєднання онтологічних та етичних вимірів розуміння буття особистості, процеси формування цінностей і норм життєдіяльності людини у світі. Це екзистенційна філософія С. К'єркегора, Х. Ортеги-і-Гассета, Ж.-П. Сартра, феноменологія Е. Гуссерля, Б. Вальденфельса, Т. Лукмана, М. Мерло-Понті, А. Щюца, герменевтика Г.-Г. Гадамера, М. Гайдеггера, етичні дослідження К. Джолдерсми, Е. Левінаса, Г. Т. Маргвелашвілі, Ф. А. Олафсона, М. Шелера та ін.

Теоретичну основу дослідження феномену покликання становлять також праці українських філософів київської школи І. В. Бичка, В. С. Горського, П. В. Копніна, В. Г. Табачковського, В. І. Шинкарука та ін., які ще з 60-80-х років ХХ ст. розвивали концепцію духовно-практичного освоєння світу, розв'язуючи центральну для філософії проблему

самопізнання людини та аналізуючи екзистенційну багатовимірність людського світогляду. У дослідженнях представників цієї школи В. П. Іванова, С. Б. Кримського, В. С. Лісового, М. В. Поповича та ін. розкрито проблеми свободи вибору, духовного розвитку особистості, її самовизначення і самоздійснення в суспільстві, формування громадянської і національної самосвідомості.

Важливими для розкриття теми покликання людини є філософські дослідження проблем формування ідентичності і людської суб'єктивності (Є. К. Бистрицький, О. В. Білий, Р. В. Зимовець, Л. М. Карачевцева, Р. В. Кобець, В. К. Ларіонова, С. А. Лозниця та ін.), феноменів людського життя і долі (М. М. Кисельов, О. О. Кисельова), онтологічного статусу ціннісного виміру буття людини (А. О. Баумейстер, С. В. Пролеєв, В. А. Сіверс та ін.), етичних засад спілкування і особистісної відповідальності (А. М. Єрмоленко, Г. П. Ковадло, В. Д. Жулай, В. А. Малахов, Л. А. Ситниченко та ін.), моральних чеснот і цінностей у сфері освіти (Н. М. Бойченко, О. Є. Гомілко, Л. С. Горбунова), а також філософсько-антропологічні дослідження Є. І. Андроса, В. П. Загороднюка, Н. В. Хамітова та історико-філософські розвідки І. В. Валявко, С. Л. Йосипенка, В. В. Ляха, В. М. Нічик та ін.

Методичну і фактологічну базу для аналізу ролі ідеї покликання в суспільній та індивідуальній свідомості становлять соціологічні та психологічні дослідження динаміки ціннісних орієнтацій українців за роки незалежності (І. Е. Бекешкіна, О. Г. Виноградов, М. Ю. Наумова, А. О. Ручка та ін.), чинників професійного самовизначення і самореалізації особистості (Т. Л. Антоненко, Є. І. Головаха, А. В. Массанов та ін.). Основу аналізу феномену покликання в міжкультурному порівнянні складають публікації сучасних закордонних фахівців Дж. Біггема, Дж. ВанУстина, Н. Вікуліної, Е. Колоззі та Л. Колоззі, К. Робінсона, С. Сміта, М. Теневої та ін.

Таким чином, у вітчизняній і західній науці створено теоретико-методологічні засади для філософсько-етичного дослідження покликання. Однак у наукових працях покликання людини аналізувалося переважно як релігійна, соціальна та етична ідея в культурі. Лише у порівняно недавніх дослідженнях було зроблено спроби розкрити сенс самого феномену покликання у бутті людини. Це дисертації Дж. Біггема («Роль духовності у виборі особистістю професії в освіті: покликання як мотивуючий чинник», Liberty University, США, 2008) та К. О. Шутової («Покликання людини: онтогносеологічне дослідження», Челябінський державний університет, Росія, 2011). У першій покликання розглядається в контексті аналізу індивідуального досвіду та мотивації людини у ситуації вибору та опанування нею професії педагога, застосована методологія герменевтико-феноменологічного аналізу М. Гайдегера, М. Ван Манена та ін. і конструктивістський підхід Л. Виготського до вивчення конституції людського досвіду. У другому дослідженні зроблено спробу синтезувати релігійні, філософські, соціологічні концепції і підходи до аналізу покликання як форми самопізнання і самоздійснення людської особистості.

Розкрито індивідуальну генезу і умови відтворення покликання у соціальному бутті. Однак обидві дисертації не розглядають етичні аспекти реалізації покликання. Перша захищена за фахом «педагогіка», друга – за фахом «онтологія і теорія пізнання». Залишається актуальним аналіз змісту ідеї покликання людини у сучасній культурі; структури цього феномену і чинників його формування в індивідуальному існуванні людини; етичного значення покликання в моральній рефлексії особистості, зокрема щодо її професійної і громадянської самореалізації у суспільстві. Важливо поєднати культурно-історичні, етико-онтологічні та соціально-педагогічні аспекти дослідження феномену покликання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота над дисертаційним дослідженням пов'язана з виконанням планових тем відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України «Етичні засади громадянського самовизначення особистості» (виконання I кв. 2015 р. – IV кв. 2017 р., державний реєстраційний номер 0115U002509) і «Суспільне благо і етичний досвід» (виконання I кв. 2018 р. – IV кв. 2020 р., державний реєстраційний номер 0118U003665). Дисертант є автором окремих розділів із розробки зазначених тем.

Мета дослідження полягає у розкритті сенсу і структури феномену покликання, джерел та етапів формування уявлень про покликання людини в історії культури і філософської думки, етичних засад розуміння і реалізації покликання в життєдіяльності людини, зокрема у сфері освіти.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань дослідження**:

- проаналізувати формування уявлень про покликання людини в історії релігійної культури і філософської думки;
- реконструювати поняття покликання в релігійній юдео-християнській традиції і в сучасних соціальних вченнях християнських церков;
- виявити основні світоглядні чинники і соціальні наслідки секуляризації уявлень про покликання людини;
- проаналізувати розуміння феномену покликання у західній філософії екзистенційного, герменевтико-феноменологічного спрямування;
- здійснити феноменологічний аналіз покликання, виявити його структурні елементи та встановити принципи їхнього взаємозв'язку;
- розкрити зміст поняття покликання в етичній думці та виокремити моральні проблеми і суперечності формування покликання у свідомості людини, з'ясувати необхідні передумови їх розв'язання;
- дослідити ціннісні орієнтації української учнівської та студентської молоді щодо навчання і професійного вибору як реалізації покликання;
- проаналізувати різноманіття особистісного досвіду покликання, виявити його типологію та міжкультурні особливості;
- прояснити значення поняття покликання у професійній етиці;
- розкрити роль чинника покликання у сфері освіти і педагогічної діяльності та встановити можливості його методичного застосування у педагогічній практиці.

Об'єктом дослідження є феномен людського покликання.

Предметом дослідження є філософсько-етичні виміри покликання людини.

Методи дослідження. Предмет дослідження, його мета та виконання поставлених завдань передбачає використання відповідних теоретичних та емпіричних методів. В аналізі формування уявлень про покликання людини в культурно-історичному процесі, їх концептуалізації у теологічній і філософській думці, у розкритті сенсу феномену покликання та його проявів у моральній свідомості людини використовується історична реконструкція, генеалогічний метод і типологізація, екзистенційний, герменевтичний та феноменологічний аналіз. Провідною методологією для аналізу досвіду покликання людини є герменевтична феноменологія, яка вможливорює систематично простежувати динаміку його формування та його структурні елементи. На основі розроблених Г.-Г. Гадамером, М. Гайдеггером, Е. Гусерлем, П. Рікером методів та їх подальшої конкретизації в дослідженнях Дж. Біггема, В. І. Кебуладзе, Е. Левінаса, М. ван Манена та ін. у дисертації проаналізовано переживання і розуміння людиною спонук і мотивів її покликання, з'ясовано їхні смислові зв'язки, розкрито ціннісні виміри покликання. Заглиблення герменевтико-феноменологічного аналізу в «живий досвід» наших сучасників реалізується із застосуванням методу індивідуальних глибинних інтерв'ю. З метою з'ясування значення чинника покликання у структурі ціннісних орієнтацій і мотивації до навчання та професійної діяльності української учнівської та студентської молоді використовується методика анкетних опитувань. Відмінності досвіду покликання в різних культурах розкриваються з використанням методології міжкультурного аналізу (Дж. Беррі, М. Вебер, А. Пуртинга та ін.).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у системному аналізі покликання як феномену людського буття, на основі чого покликання визначається як прояв буттєвого поклику в розумінні людиною соціальних вимог і внутрішніх спонук, відповіддю на який є її діяльність, спрямована на реалізацію особистісних, суспільних і духовних цінностей. Сенс покликання у релігійному і секулярному вимірах полягає в розумінні особистістю мети і блага її буття та її відповідальності перед собою, іншими людьми, буттям в цілому або Богом. Чинник покликання має прикладне значення в суспільних практиках, зокрема в освітньо-виховному процесі.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується у таких положеннях:

Вперше:

- доведено, що ідея покликання має спільні для багатьох народів корені в юдео-християнській релігійній традиції і саме тому не обмежується протестантизмом, як окремою гілкою християнства, а виявляється релевантною для європейської культури загалом як такої, якій притаманне спрямування до діяльного перетворення світу на морально-етичних засадах;
- застосовуючи герменевтико-феноменологічну методологію, здійснено опис і аналіз феноменального поля покликання, в якому розкрито такі

вербальні і невербальні виміри, як феномени голосу і тиші, екзистенційно-етичні налаштування дослухання і чуйності; виявлено засадничі спонуки, які сприймає і розуміє людина у полі можливих виявів покликання, що відбивається у таких загальнозначущих поняттях європейської культури як поклик, призначення, прагнення, заклик, потяг, виклик;

– поклик визначено як інтерналізовану спонуку людини реалізувати мету і сенс її буття. Розкрито іманентно-трансцендентний характер феномену поклику, тобто його одночасно особистісно достеменне та понадособистісно спрямоване переживання. Доведено, що покликання виявляється у смисловій єдності розуміння людиною її поклику та відповіді на нього;

– проаналізовано ціннісні основи феномену покликання, якими є, зокрема, екзистенційні настанови на автентичність існування, свободу і рішучість до самореалізації людини у світі та етичні принципи самовдосконалення людини, її відповідальності, турботи про особистісне, суспільне і духовне благо;

– з'ясовано, що етична рефлексія особистості щодо мети її діяльності та моральних обов'язків, здатність вибудовувати відповідальну ієрархію особистісних і суспільних благ є способом розв'язання моральних суперечностей у здійсненні покликання людини;

– запропоновано типологію феномену покликання за ознакою мети, а саме визначено: 1) «самореалізаційний» тип, орієнтований на особистісний розвиток та самоздійснення людини; 2) «просоціальний» тип, орієнтований на спільноту, активну діяльність для блага інших і суспільну користь; 3) «трансцендуючий» тип, спрямований на реалізацію духовних благ, моральних та релігійних ідеалів, а також встановлено принципи їх можливого поєднання;

– обґрунтовано поняття покликання як смислової єдності елементів досвіду людини «бажання–здібності–реалізація–благо» та запропоновано його узагальнене визначення: покликання – це смислове ціле, яке об'єднує особистісні бажання, здібності, діяльність для їх реалізації та оцінку досягнутих результатів відповідно до розуміння людиною особистісного, суспільного або духовного блага, на яке вони спрямовані;

– за результатами зондувального анкетного опитування на основі гніздової вибірки встановлена практична значущість ідеї покликання у ціннісних орієнтаціях української учнівської і студентської молоді, зокрема в структурі мотивації щодо вибору фаху навчання і майбутньої професії та в позапрофесійній самореалізації;

– на основі порівняння результатів глибинних інтерв'ю про покликання студентів з України та США підтверджено ідентичність структури цього феномену, яка розкривається в єдності елементів досвіду «бажання–здібності–реалізація–благо». Встановлено міжкультурні відмінності проявів покликання, які залежать від мотивів особистісного вибору, розуміння морального обов'язку, уявлень про щастя і долю людини та зумовлені, зокрема, релігійною і суспільною мораллю.

У дослідженні уточнено:

– традиційний зміст ідеї покликання у релігійній думці як завдання духовного вдосконалення і осягнення «життя вічного» та особливості її трансформації в сучасних доктринах християнських церков у напрямі посилення значущості моральної настанови на соціальну відповідальність, особистісний розвиток людини і гуманізацію світу;

– засади розуміння покликання людини у західній філософії екзистенційного, герменевтико-феноменологічного спрямування, якими є поняття особистісного вибору і трансценденції, спрямування до розуміння буття і автентичності існування людини;

– значення моральних чеснот у формуванні та реалізації покликання людини, а саме таких як наполегливість, працелюбство, терпеливість, здатність триматися переконань, жертівність, відданість і пристрасність особистості у виконанні її справи;

– роль і місце поняття покликання в професійній етиці, що визначає ставлення професіонала до об'єкта своєї праці і його обов'язок перед суспільством.

Набули подальшого розвитку:

– розуміння основних етапів формування ідеї покликання людини в історії культури, які визначено як релігійний та секулярний, її джерел у релігійній і світській думці та особливостей її сучасного сприйняття, яке визначається пріоритетом особистісної самореалізації, поєднанням із «просоціальними» та іншими морально-етичними цінностями людського життя;

– етичний зміст поняття покликання, як орієнтованого на ідею блага, і його розуміння в європейській культурі на основі модерних ідеалів саморозвитку, моральної автономії і відповідальності особистості;

– можливості поєднання онтології та етики у дослідженні людського буття, які полягають, зокрема, у феноменологічному розкритті особистісного досвіду покликання людини та його моральних вимірів; в аналізі духовно-практичних засад світогляду людини, формування її чеснот і соціальних компетенцій;

– міждисциплінарний підхід в аналізі практичних вимірів формування моральності, самовизначення і самореалізації особистості, продуктивність якого доведена завдяки поєднанню методів філософсько-етичного аналізу феномену покликання та прикладних методик дослідження соціально-педагогічних аспектів усвідомлення і реалізації покликання у житті людини.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у тому, що в результаті філософсько-етичного аналізу феномену покликання поглиблено розуміння можливостей і способів осмислення буття людини як в особистісному, так і в соціокультурному вимірах. Теоретичні положення дисертації становлять суттєвий внесок у сучасну етику і соціальні науки в аспектах дослідження проблем самореалізації, соціалізації, професійного вибору, формування відповідальності та компетенцій особистості. Практичне значення має запропоноване використання чинника покликання в методах

навчально-виховного процесу, а саме у бесідах з професійної орієнтації і в мотиваційних методиках викладання навчальних предметів, спрямованих на виявлення покликання, а також у розробці критеріїв оцінки особистісних чеснот і компетенцій учнів, студентів і педагогічних працівників та в імплементації теми покликання в суспільному дискурсі щодо морального виховання, громадянського і професійного самовизначення особистості.

Результати дослідження є основою для подальших наукових розвідок у сфері феноменології людського досвіду, професійної етики і соціальної педагогіки. Матеріали дисертації можуть використовуватися у викладанні курсів етики, філософської антропології, філософії культури, філософії освіти, педагогіки і психології, у формуванні освітніх програм, в системах акредитації фахівців освіти та інших галузей.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням, висновки якого відображають власну наукову позицію її автора. Дисертація не містить положень та результатів кандидатської дисертації на тему «Феномен конечності буття людини. Екзистенційний та етичний аспекти» за спеціальністю 09.00.07 – етика, захищеної у 1996 році в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

Апробація результатів дослідження. Основні тези, ідеї та висновки дисертаційного дослідження апробовано у виступах і доповідях автора на всеукраїнських та міжнародних науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, а саме: Міжнародна наукова конференція «Людина у світі духовної культури» (Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, м. Київ, 17-18 травня 2002 р.); Науково-теоретична конференція «Етика і політика: національний і світовий досвід» (Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, м. Київ, 15 червня 2007 р.); Франко-український семінар «Пам'ять і свідчення: спадщина Еманюеля Левінаса» в рамках Міжнародної наукової конференції «Перечитуючи "Важку свободу"» (Université Toulouse le Mirail, м. Тулуза, Франція, 4-9 липня 2010 р.); Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2019» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, 23-24 квітня 2019 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «Виклики постколоніалізму: Філософія. Релігія. Освіта» (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ, 16-17 травня 2019 р.); XII Міжнародна наукова конференція «Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур» (Національний університет «Острозька академія», м. Острог, 17-18 травня 2019 р.); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Особистість студента та соціокультурне середовище університету в суспільному контексті» (Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ, 23 травня 2019 р.); XII Міжнародна конференція пам'яті В. С. Горського «Colloquium Mediaevale: Інтелектуальна історія України та Європи середньовічної та ранньомодерної доби» (Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, м. Київ, 7 червня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Виклики гібридної війни: інформаційний вимір» (European Humanities University, Таврійський

національний університет імені В. І. Вернадського, м. Вільнюс, 16–17 серпня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції в історії, соціології, політології та філософії» (ГО «Львівська фундація суспільних наук», м. Львів, 27-28 вересня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображені в індивідуальній монографії «Філософія і педагогіка покликання» (Київ: Дух і літера, 2019, 344 с., обсяг 15,9 д. арк.) та в 37 публікаціях, 24 з яких є статтями у фахових, індексованих у міжнародних наукометричних базах та закордонних виданнях, 10 – матеріали конференцій, 3 – публікації, що додатково відображають зміст отриманих результатів дисертації. Загальний обсяг усіх публікацій складає 39,5 д. арк.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, основної частини з чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 186 позицій, та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 382 сторінки, з них основного тексту – 334 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність і проаналізовано стан наукової розробленості теми дослідження, визначено його мету і завдання, об'єкт, предмет, теоретичні і методологічні основи, сформульовано наукову новизну положень, що виносяться на захист, відображено практичне значення результатів роботи та відомості про їх апробацію, розкрито структуру дисертації та її зв'язок з науковими програмами.

У **розділі 1 «Покликання як предмет дослідження»** проаналізовано соціальний та науковий контекст проблематики дисертації, її значення для вирішення нагальних проблем сучасності, розкрито теоретичні та прикладні засади дослідження, обґрунтовано основні методи аналізу покликання як філософсько-етичного феномену.

У **підрозділі 1.1. «Ідея покликання людини в сучасному світі»** розкрито сенс ідеї покликання, як такої що спонукає людину зрозуміти і реалізувати свій потенціал (бажання, здібності, історичні можливості) для досягнення мети, яка виповнює і водночас переважає її особисте існування, маючи відповідну моральну цінність. У сучасному світі, й у філософії зокрема, йдеться про збереження перспектив гуманізму, ідеї «високого призначення» й «абсолютної цінності людини» (М. В. Попович), як основи ідентичності особистості, її продуктивної зайнятості, творчої участі у суспільному житті, відповідального ставлення до довкілля. Актуалізація ідеї покликання людини в соціальному контексті безпосередньо відповідає цілям і завданням міжнародної спільноти, зокрема прийнятій у 2015 р. концепції сталого розвитку ООН (the 2030 Agenda for Sustainable Development).

Західні науковці, вказуючи на небезпеки і виклики трансформації світогляду сучасної людини в напрямку індивідуалізму і етичного релятивізму (Е. Ноель-Нойман), водночас висловлюють сподівання на перспективи поєднання ідей саморозвитку та соціальної відповідальності

особистості (Р. Інгларт, Г. Клагес). Аналіз результатів досліджень ціннісних орієнтацій громадян України за роки незалежності, здійснених українськими соціологами О. Г. Виноградовим, М. Ю. Наумовою, А. О. Ручкою та ін., виявляє тенденції до зростання у суспільній свідомості ваги особистісного розвитку, свободи вибору і громадянської відповідальності, але актуальними є проблеми соціалізації і виховання молоді, уникнення небезпек егоцентризму. У цьому соціальному контексті ідея покликання виявляється значущим моральним чинником і відповідає завданню формування компетенцій особистості (Д. Равен), зокрема в частині етичної мотивації у професійній діяльності та громадянському житті. У зв'язку із зазначеним важливою є роль освіти як такої, що забезпечує розвиток особистості, її соціалізацію і відповідальність, формування орієнтації на служіння суспільному благу.

У підрозділі 1.2. «Теоретичні та прикладні аспекти дослідження покликання» обґрунтовано міждисциплінарний підхід до дослідження покликання як феномену людського буття, що полягає в історико-філософському аналізі формування та репрезентацій ідеї покликання в культурі, у феноменологічному аналізі індивідуального досвіду покликання людини, в етичному і соціально-педагогічному аналізі чинника покликання в структурі ціннісних орієнтацій та мотивації людини у сучасному світі. Дослідження феномену покликання розкриває існування людини як суб'єкта онтологічного розуміння і етичної відповідальності за власне буття та перед іншими людьми у світі, а в ширшому контексті – за буття всього суцього. Покликання, як філософсько-етичний феномен, виявляється у філософуванні людини, у її етичній рефлексії на основі світоглядних настанов релігійної і світської культури та моралі.

У вітчизняній філософії незаперечне значення для дослідження теми покликання мають праці Г. С. Сковороди, в яких виявлено подвійний сенс покликання людини – релігійний і мирський, а саме: як відповіді на її релігійний поклик осягнути царство Боже і як потреби особистісної самореалізації у світі через «споріднену працю». Таким чином, особистісний мотив щастя і самореалізації людини у покликанні невід'ємний від трансцендентного мотиву виходу поза її індивідуальні буттєві межі. Цей мотив притаманний і творам інших представників релігійної філософії, що розвивалася на теренах України, зокрема П. Д. Юркевича та М. О. Бердяєва.

Аналіз екзистенційного переживання і етичних проблем реалізації покликання засновується на дослідженні праць представників філософії екзистенціалізму, зокрема С. К'єркегора, який розкрив конфлікт у намаганнях особистості здійснити істину її існування – естетичну, етичну, релігійну. Буттєвий поклик, естетичні, релігійні переживання часто-густо не узгоджуються з суспільною мораллю та відповідальністю особистості перед іншими людьми. Однак покликання нездійсненне в покладанні лише на суб'єктивний досвід людини, коли вона переживає власну самотність перед Абсолютом і не знаходить мету свого існування у соціальному, етичному вимірі. Онтологічне розуміння покликання, представлене результатами

екзистенційного аналізу буттєвого поклику і потреби людини в автентичному існуванні у філософії М. Гайдегера, також виявляється неповним, бракує інтерсуб'єктивного ціннісного виміру. Таким чином, екзистенційні і онтологічні засновки концепції покликання необхідно доповнити аналізом етичних аспектів його реалізації у сфері спів-буття і діяльності людини у спільноті. У дисертації це здійснено на основі праць Е. Левінаса, який критично переосмислив екзистенційно-онтологічну філософію і розкрив сенс покликання людини в бутті «для іншого».

Звертаючись до праць М. Вебера, дисертант встановлює основні етапи генези ідеї покликання в європейській культурі, якими є релігійний і секулярний, з'ясовує роль ідеї покликання в розвитку західного суспільства, зокрема її значення в релігійній і світській етиці, у таких царинах людської діяльності як економіка, політика і наука, в професійній моралі. У прикладному аспекті дослідження ставиться завдання аналізу уявлень про покликання в свідомості сучасної людини. Результати і методики таких досліджень залучено, зокрема, з публікацій Дж. Біггема, Н. Вікуліної, Е. Колоззі та Л. Колоззі, В. А. Массанова, Дж. ВанУстина, К. Робінсона, С. Сміта. На цій основі у дисертації заплановано і здійснено аналіз ролі чинника покликання в етичній мотивації учнівства і студентства до навчання, у професійній діяльності педагогів в Україні та міжкультурне порівняння досвіду покликання.

У підрозділі 1.3. «Методологія та етапи дослідження феномену покликання» визначено пріоритетність аналізу феномену покликання в особистісному вимірі буття людини і відповідно обґрунтовано вибір герменевтико-феноменологічної методології (Г.-Г. Гадамер, М. Гайдегер, М. ван Манен, П. Рікер та ін.) як такої, що в теоретичному і в емпіричному застосуванні вможливіє розкриття структури феномену покликання та аналіз його проявів в індивідуальному досвіді.

Методологія та загальна міждисциплінарна стратегія дослідження передбачає аналіз історичних репрезентацій феномену покликання в суспільній свідомості, зокрема у релігійній та світській традиціях європейської культури, розкриття етичного змісту досвіду покликання людини та застосування методів прикладного аналізу ціннісних обривів самовизначення особистості з використанням опитувань і глибинних інтерв'ю. Відповідно, дослідження феномену покликання має наступні етапи: аналіз формування ідеї покликання у європейській культурі; філософсько-етичний аналіз особистісного досвіду покликання; дослідження прикладних аспектів виявлення і реалізації покликання у професійній сфері людської діяльності.

Розділ 2 «Генеза ідеї покликання людини у релігійній і світській етичній думці» присвячений культурно-історичній та історико-філософській рефлексії спрямованій на реконструкцію генези уявлень про покликання, світоглядних обривів їх формування та тих способів запитування, що визначають традиційній і сучасний етичний дискурс самовизначення людини.

У підрозділі 2.1. «Поняття покликання в юдео-християнській релігійній традиції» розкрито зміст релігійного поняття покликання та простежено його зміни від текстів Старого Заповіту до Реформації і сучасної релігійної думки. Лінгвістичний аналіз, здійснений М. Вебером, вказує на початковий сенс давньо-юдейського поняття покликання як «послання» людини у світ, «завдання» поставленого Богом і виявляє можливість його перенесення на мирську діяльність та легітимацію існування різних суспільних станів і професійних занять. Відповідно в час Реформації сформувався уявлення про те, що «кожен спосіб життя» людини потенційно є її покликанням (Ж. Кальвін). Особливе значення розуміння мирського покликання у протестантизмі не лише відіграло роль в антикатолицькій стратегії М. Лютера та його послідовників, але й мало важливі етичні наслідки – утвердження цінності життя і морального сенсу діяльності кожної людини.

Аналіз ідейного змісту католицьких аскетичних релігійних рухів та середньовічного німецького і пізнього, на теренах Польщі та України, хасидизму (Г. Шолем) вказує на універсальність уявлень про покликання людини в європейській і західній культурі загалом, як таких, що не обмежуються протестантською спільнотою і вкорінені в спільній для багатьох народів юдео-християнській традиції. Уявлення про покликання людини в інших культурах, зокрема східних, потребують окремого дослідження. Втім аналіз сучасної моралі мультикультурних суспільств вможливує зробити висновок про те, що традиційне юдео-християнське поняття покликання людини трансформується в суспільній свідомості у напрямі цілком зрозумілої представникам різних культур секулярної ідеї самореалізації і відповідальності особистості у професійному і громадському житті.

Підрозділ 2.2. «Покликання людини у християнському соціальному вченні» присвячено розумінню покликання в релігійних соціальних доктринах. Уже в апостольських повчаннях і працях «отців церкви» (Аврелій Августин, Кипріан Карфагенський, Євсей Кесарійський) формувалася настанова на реалізацію християнського покликання в суспільній дійсності. Головним чином, як показує теолог Л. Падовезе, вона полягала у виявленні моральних чеснот, в справах милосердя, у піклуванні про спільноту, а не у спрямуванні на зміну соціальної дійсності. Основою соціальної ідеї християнства є інтерсуб'єктивність самої Трійці, спілкування між людиною і Богом та між самими людьми (А. М. Бадджо).

Аналіз доктринальних документів християнських церков, зокрема папських енциклік, декларацій соціального вчення православних церков, греко-католиків і протестантських деномінацій розкриває такі головні риси сучасного релігійного розуміння покликання: 1) покликання є виявом любові Бога до людини і любові людей у їхньому спілкуванні з Творцем та поміж собою; 2) християнське покликання вимагає особистісного розвитку, відповідальності та активної участі людини в суспільному житті поза релігійною громадою; 3) людина покликана до праці; 4) християнин

покликаний спільно з іншими людьми змінювати світ згідно його моральних настанов; 5) християнське покликання має незмінну трансцендентну мету – досягнення «царства небесного», яка вселяє надію і убезпечує від розпачу, утопізму або тоталітаризму в земному бутті; 6) християнське покликання є феноменом віри, спонукає людину жити і діяти за переконаннями, сподіваючись здійснити навіть те, що видається нереальним. В цілому сучасне християнське розуміння покликання людини у суспільному житті орієнтоване на ідеали гуманізму і соціальної відповідальності.

У підрозділі 2.3. «Протестантська етика професійного покликання» реконструйовано розуміння професійного покликання людини засновниками Реформації та проаналізовано його зміни в сучасному протестантизмі. Початковий релігійний імпульс до оновлення віри в творах і промовах М. Лютера перевтілювався в практиках кальвінізму на методичне випробування і підтвердження покликання до спасіння душі у мирській праці людини та через дотримання аскетичних правил у повсякденному житті. Трудова етика протестантизму виправдовувала ощадливість, спонукала до накопичення капіталу і примноження благ, призначених не для особистого споживання, а для суспільства і доброчинства, виховувала чесність, відданість справі, цінування часу життя. Ці настанови сформували уявлення про покликання людини у мирській професійній діяльності людини, актуальні дотепер. У сучасній протестантській моралі, поряд з ідеєю перетворення і виправлення світу згідно християнських ідеалів, дедалі більшої ваги набувають цінності особистісного розвитку, відповідального лідерства і менеджменту, збереження довкілля та доброчинності (Т. Евест, Д. Мілер).

Підрозділ 2.4. «Джерела і чинники формування секуляризованих уявлень про покликання людини» розкриває світоглядні чинники і філософсько-етичні засади формування думки про людину як суб'єкта власного покликання. Секуляризація покликання в Новий час зумовлена загальним процесом раціоналізації життєвого світу (М. Вебер). Її ідейним ґрунтом, поряд із Реформацією, стало поширення і популяризація античних та ренесансних уявлень про людину і суспільство, а також праці представників Просвітництва (Ф. Гатчесон, Й. Гердер, Ж.-Ж. Руссо, Е. Шефтсбері та ін.), в яких були сформовані поняття моральної автономії і гідності людини, ідеал автентичності її існування, пріоритет чуття її власного «внутрішнього голосу» та розуміння «особистісної істини». Ці світоглядні зміни зумовлюють появу феномену особистісної ідентичності, уявлень про самореалізацію людини як спосіб її існування за власною моделлю (Ч. Тейлор). Важливим у цьому контексті є античне поняття блага і обґрунтоване Аристотелем розрізнення множинності благ та необхідність їх ціннісної ієрархії. Відповідно у секуляризованому розумінні покликання людина орієнтована на вище, моральне благо і послідовно реалізує істину і мету її існування, а її життя постає як осмислена цілісність.

У підрозділі 2.5. «Людяність як етичний обрій думки про покликання» розгорнуто тезу про покликання як реалізацію морального ідеалу людського існування. Діяльність людини набуває сенсу покликання,

отримує виправдання і визнання, якщо вона відповідає суспільним уявленням про людяність. Поняття людяності виявляє граничні смислові виміри співбуття людей та оцінки їхніх індивідуальних мотивів. Людяність не є однією з чеснот або видом досконалості, якої цілеспрямовано досягають. Це характеристика життєвого світу людини, самозрозуміла визначеність її ставлення до інших. Покликання людини може конфліктувати з наявною мораллю, але не може суперечити людяності. У покликанні намагаються стати людиною в якомусь більшому сенсі, ніж кожен є в непосредності власного буття (В. Франкл). У самій людяності виявляється етичний сенс покликання людини – «бути для інших» (Е. Левінас).

У розділі 3 «Феноменологічний та етичний аналіз досвіду покликання» здійснено феноменологічний аналіз досвіду покликання; розкрито етичні проблеми формування і реалізації покликання особистості, визначено необхідні чесноти і моральні суперечності у цьому процесі.

У підрозділі 3.1. «Покликання і досвід буття людини у світі» обґрунтований етико-онтологічний підхід до дослідження феномену покликання людини. Покликання виявляється у розумінні людиною її буття як такої, що відповідає за себе та перед тим у світі, що онтологічно її переважає, сприймається як джерело її буття – перед родиною, спільнотою, природою, Богом. У феноменологічному розумінні відповідальність вкорінена в інтерсуб'єктивності свідомості. Людська суб'єктивність з'являється з відповідальності перед іншими, і тому буття людини не є ціннісно нейтральним, а онтологія не передреє етиці (Е. Левінас). В етичному сенсі людина не обирає, бути їй чи не бути відповідальною, коли і перед ким, адже є покликанною до цього у відкритості її спів-буття з іншими.

Сенс філософсько-етичного дослідження покликання полягає у тому, щоб виявити спосіб людини відповідати на її екзистенційні запитання не лише в категоріях пізнання, але передовсім у її вчинках і діяльності. У спрямуванні людини до того, що вона бажає, любить і цінує здійснюється благо і добро у світі, реалізується мета її існування. Покликання є таким досвідом. Оскільки досвід людини завжди індивідуальний, неможливе єдине, для всіх однакове розуміння покликання. Однак можливо визначити структуру цього досвіду – ті елементи, єдність яких формує покликання людини, а також ті етичні проблеми, які вирішує особистість у її покликанні.

У Підрозділі 3.2. «Феноменальне поле покликання» висвітлюються умови формування досвіду покликання людини та аналізуються його прояви. Покликання конститується у переживанні буття людиною, в її розумінні себе у світі. Людина переживає власну самість, але її само-буття спрямоване у світ, вона відкрита відповідати за себе та перед іншими, бути захопленою справою чи ідеєю. Виявлена в такий спосіб буттєва відкритість людини вможливорює подію поклику як спонукання реалізувати сенс її особистісного існування. Джерело поклику досягається як понадособистісне, його істинність переважає індивідуальне буття людини. Таким чином, у дієвій відповіді на поклик реалізується покликання людини.

Поклик є переважно невербальним, сприймається у виявах сумління, особистісного бажання, релігійного почуття, в потребі діяти у певній сфері і напрямку. Як поклик може бути осягнуте й словесне звернення від інших людей, суспільні ідеї та моральні настанови. Умовою сприйняття поклику є внутрішня тиша, зосередженість людини, налаштованої чути і розуміти себе та інших у світі. Налаштованість людини на поклик і готовність відповідати на нього визначається як дослухання. Так, в екзистенційній аналітиці М. Гайдеггера дослухання – це відкритість людини для вміння бути собою та з іншими, розуміти сенс буття, слідувати його поклику. Водночас у покликанні необхідна чуйність як етичне ставлення людини до інших. У цих характеристиках досвіду покликання виявляється сутнісна властивість трансцендування індивідуальних меж буття людини і його моральний сенс.

У феноменальному полі покликання спонуки умовно розподілені за їх суб'єктивним сприйняттям на зовнішні та внутрішні. Зовнішніми визначено виклики, заклики та призначення, як незалежні від людини. Натомість внутрішні спонуки – потяги, прагнення та поклик, сприймаються нею як власні. У кожній тріаді спонуки розташовані в порядку: доособові, особистісні та понадособистісні. Поклик відрізняється суб'єктивною достеменністю і, водночас, понадособистісним змістом. На відміну від іманентних потягів та соціальних за спрямуванням прагнень, поклик трансцендуючий. Таким чином, покликання є самотрансценденцією людини, яка відповідає на поклик бути собою та водночас бути для іншого й інших.

У підрозділі 3.3. «Буття у покликанні як етична проблема» проаналізовано екзистенційні засади та етичні цінності й чесноти, які вможливають досвід покликання. В екзистенційній аналітиці М. Гайдеггера феномен покликання розкрито як турботу про автентичність буття, яка описується у полі екзистенціалів совісті, провини, буття-до-смерті, свободи, відкритості, рішучості, цілісності існування. Гайдеггер розвиває думку про служіння людини істині буття, покладаючи таке покликання в основу розуміння нею всіх можливих цінностей і способів самореалізації. Критичну позицію в переосмисленні фундаментальної онтології займає Е. Левінас, який заперечує етичну цінність налаштування людини на істину її само-буття та можливість у такий спосіб осягнути мету і сенс людського існування у світі. Етика Левінаса, як «понадбуттєво» націлена, покладає моральний обов'язок і «заручництво» людини перед кожним «Іншим» як вище благо і тим підважує цінність самовизначення людини та її служіння власній справі. Відповідно лише поєднання онтології з етикою вможливує повноту аналізу проявів покликання людини.

У реалізації покликання необхідно вирішувати етичні проблеми, що виникають у родині та в суспільстві, тобто узгоджувати особистісні цілі з цінностями моралі, уявленнями про спільне благо та інші духовні ідеали. Етична відповідальність людини не обмежена піклуванням про благо інших людей і потенційно поширюється на позалюдський світ (природу, довкілля) і на буття в цілому (А. М. Єрмоленко, Г. Йонас, К. М. Маєр-Абіх). Покликання відповідальне за своєю сутністю і його метою можуть стати глобальні

завдання – розв’язання екологічних, соціальних та інших загальнолюдських проблем.

Мета діяльності людини є предметом її етичної рефлексії та визнання спільнотою, що вможливує вибудовування відповідальної ієрархії благ людини та розв’язання моральних колізій у здійсненні її покликання. Особистісні чесноти, такі як наполегливість, працелюбство, терпеливість, здатність триматися переконань, самопосягання, відданість справі, мають етичний сенс у покликанні, лише поєднуючись з відповідальністю, жертівністю, чуйністю, готовністю людини визнавати пріоритет її близьких, суспільного блага, збереження довкілля та ін. Нездатність людини визнавати цінність іншого і вищого, ніж її індивідуальне існування, знецінює її можливі уявлення про покликання, ставить під сумнів їх моральний сенс та її особистісну зрілість.

Розділ 4 «Поняття покликання у моральній свідомості сучасної людини: прикладне дослідження у сфері освіти» присвячений аналізу змісту і значення поняття покликання в системі ціннісних орієнтацій наших сучасників – учнів, студентів і педагогів в Україні; уточненню структурних елементів та особливостей досвіду покликання в їх міжкультурному порівнянні; а також з’ясуванню можливостей практичного використання чинника покликання в освітньому процесі.

У підрозділі 4.1. «Завдання, засновки і побудова дослідження покликання в освіті» обґрунтовано методологічну настанову аналізу «живого досвіду» покликання (lived experience), коли пріоритет віддається опису виявлених сенсів, тематизації наративів, а не їх концептуалізації (М. ван Манен). Емпіричне дослідження передбачало два етапи: 1) зондувальне анкетне опитування з метою аналізу ціннісних орієнтацій та ролі ідеї покликання у виборі фаху навчання і професії учнів та студентів в Україні; 2) глибинні інтерв’ю зі студентами і педагогами для з’ясування індивідуальних особливостей досвіду покликання та значення покликання у професії вчителя. Обидва етапи слугували розкриттю смислової структури феномену покликання і чинників його формування. Методичний інструментарій опитувань та інтерв’ю розроблений на основі адаптації методів дослідження уявлень про покликання студентів педагогічного фаху зі США (Дж. Бігем, 2008), що вможливує порівняння отриманих результатів.

Підрозділ 4.2. «Покликання у свідомості учнівської та студентської молоді в Україні» містить аналіз результатів опитувань, проведених в квітні-травні 2016 р. на основі двох окремих, побудованих «гніздовим» методом, вибіркового сукупностей зі 105 учнів 10-х класів двох київських шкіл та 90 студентів 3-го курсу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Опитування зондувальні і нерепрезентативні для всієї учнівської і студентської молоді України, проте отримані дані дають підстави стверджувати, що ідея покликання є значущою серед мотивів вибору фаху навчання та майбутньої професії для не менш, ніж половини респондентів, а з урахуванням мотивації до позапрофесійної діяльності

частка орієнтованих на думку про покликання серед опитаних сягає не менше двох третин.

Однак уявлення особистості про покликання можуть не збігатися з реальним вибором фаху навчання і роботи з економічних міркувань та інших причин. Так, половина опитаних старшокласників були орієнтовані на професійну діяльність за покликанням, а в чому саме полягає їхнє покликання визначилася лише третина учнів. Четверть опитаних студентів педагогічного університету були певні у своєму покликанні до вчительства, та не всі з них вважали, що зможуть дозволити собі таку порівняно низькооплачувану роботу, решта ж узагалі мали альтернативні професійні пріоритети. Це дає підстави для висновків, що покликання має бути предметом формування у педагогічній роботі, а університети мають фокусуватися на їхньому профілі та відповідному відборі студентів.

Результати цих опитувань і аналіз індивідуальних глибинних інтерв'ю з 10-ма студентами педагогічного фаху, проведених у травні-червні 2016 р., показує, що досвід покликання пов'язаний з виявленням комплексу мотивів, таких як орієнтація особистості на саморозвиток, на зміст діяльності, на пошук середовища однодумців та умов для самореалізації; з альтруїстичною мотивацією служити благу інших людей, суспільству, здійсненню моральних та релігійних ідеалів. У виявленні покликання важлива роль родини, життєві приклади інших людей, спілкування, підтримка і визнання у спільноті.

За ознакою мети виділено три типи покликання: «самореалізаційний», «просоціальний» та «трансцендуючий». У досвіді покликання переважно суміщені два або усі три означені типи. Сміслова конструкція покликання розкрита як єдність елементів «бажання–здібності–реалізація–благо» та сформульоване узагальнене визначення покликання як смислового цілого, яке об'єднує особистісні бажання, здібності, діяльність для їх реалізації та оцінку досягнутих результатів відповідно до розуміння людиною особистісного, суспільного або духовного блага, на яке вони спрямовані. Дане визначення є операціональним, тобто вказує на ті емпіричні індикатори або смислові елементи, за якими в подальших дослідженнях можливо виявляти покликання у мотиваційній сфері особистості.

У підрозділі 4.3. «Феномен покликання в міжкультурному порівнянні» проаналізовано результати власного дослідження уявлень про покликання студентської молоді в Україні у порівнянні з даними щодо досвіду покликання студентів педагогічного фаху зі США, отриманих Дж. Біггемом (Liberty University, 2008). Зроблено висновок про те, що в студентських спільнотах обох країн покликання виявляється як цілісність особистісного досвіду, яка конституюється шляхом інтерпретації життєвих подій і рефлексії щодо бажань, здібностей і цінностей людини, та має ідентичну структуру як поєднання смислових елементів «бажання–здібності–реалізація–благо».

Найбільш суттєвим чинником міжкультурних відмінностей цього досвіду є особливості релігійної традиції і моралі. У протестантській спільноті, яку представляли учасники американських інтерв'ю, важливим є

відчуття обов'язку в покликанні, часто-густо важкого, задля виконання якого людина має робити навіть те, чого не прагнула, розвивати ті здібності, якими недостатньо обдарована. Важливою для американських протестантів є ідея обраності і служіння тій чи іншій справі. В українській секулярній студентській спільноті покликання сприймається радше як вільний особистісний вибір на шляху до самореалізації, щастя і гармонії у житті. Втім, в обох дослідженнях виявлено, що мета покликання є моральною і полягає у реалізації особистісного, суспільного або духовного блага.

У підрозділі 4.4. «Вчительство як покликання і професія» проаналізовано результати 5-ти індивідуальних глибинних інтерв'ю про покликання з педагогами в Україні, проведених у серпні 2016 р., згідно з якими підтверджено релевантність ідеї покликання досвіду вчителів, її необхідність для мотивації їхньої праці. За специфікою і завданнями навчального процесу педагог має безпосередній стосунок до виявлення й усвідомлення покликання його учнями, відповідальний за формування їхніх особистісних і громадянських якостей, причетний до розкриття талантів, напрацювання практичних навичок, розуміння ними мети навчання і подальшої діяльності у суспільстві. Відповідно, високими є вимоги до професійних і моральних якостей педагогів.

З урахуванням досвіду роботи «Ради Акредитації Підготовки Педагогів» США (CAEP) зі стандартизації оцінки знань та особистісних якостей педагогічних працівників, а також відповідно до програмних цілей реформування освіти в Україні, визначених, зокрема, у Концепції «"Нова українська школа" на період до 2029 року», розкрито необхідність формування вимог щодо оцінки моральних чеснот в структурі компетенцій педагогів та проаналізовано їх зв'язок з покликанням як чинником особистісної мотивації.

Виділено такі специфічні для покликання педагога чесноти: любов до дітей, співчуття, відкритість, повага, толерантність, неупередженість, чесність, справедливість, наполегливість, відповідальність. Обґрунтовано застереження щодо неможливості використання формальної вимоги доведення покликання як ознаки професійної відповідності фахівців. Покликання, хоч і є значущою ідеєю культури і соціального буття людини, належить до сфери індивідуальних сенсів і свободи особистості, а отже не може і не має бути кодифікованим і декларованим. Оцінці підлягають компетенції і моральні чесноти людини, які лише опосередковано вказують на мотив її особистісного покликання. У розбудові освітньої галузі, у практиці підготовки та в безпосередній роботі педагогів покликання має статус регулятивної ідеї, яка визначає мету і сенс навчання та довкола якої формується система відносин, мотивація і міжособистісна взаємодія вчителя з учнями, викладача зі студентами.

Підрозділ 4.5. «Етос покликання учнівства» присвячено аналізу феномену покликання у навчанні, як такого, що стосується змісту освітніх практик. Виділено спільні риси етосу покликання учнівства та вчительства, а саме: розуміння недосконалості людини та неповноти її знань, прагнення до

вдосконалення, турбота про благо інших, уважність, відповідальність, скромність та розважливність, допитливість та здатність до самостійного мислення. Ці моральні характеристики мають відтворюватися у суспільстві як спільноті гармонійно розвинених, відкритих до спілкування та відповідальних особистостей. Учніство як покликання є спонукою до навчання і розвитку людини протягом життя і тому є глибинною основою мотивації вчителя і кожної особистості.

У **Висновках** подано підсумки дисертаційної роботи та визначено завдання для подальших досліджень і практичного використання чинника покликання в структурі етичної мотивації людини. У дисертації розкрито сенс феномену покликання як відповіді людини на буттєвий поклик, яким є інтерналізована соціальна, етична або релігійна вимога до її діяльності спрямованої на реалізацію особистісних, суспільних та духовних цінностей і благ. Основними історичними етапами формування ідеї покликання людини і вимірами її сучасного розуміння є релігійний і секулярний. Уявлення про покликання сформувалися на основі юдео-християнської традиції і не обмежуються однією із конфесій, маючи загальні моральні засади у європейській культурі, якій притаманне спрямування до діяльного перетворення світу з метою здійснення гуманістичних ідеалів. Релігійне розуміння покликання людини продовжує бути значущим та еволюціонує у соціальних доктринах і в громадській діяльності церков від домінування есхатологічних уявлень до настанов на соціальну відповідальність і вдосконалення людини та перетворення світу на моральних засадах. Секулярне розуміння покликання визначається пріоритетом самореалізації особистості, поєднаним із «просоціальними» та морально-етичними орієнтирами людського життя. В інтегрованому, релігійному та світському, розумінні етичним обрієм осмислення покликання є ідея людяності.

На основі застосування герменевтико-феноменологічної методології (Г.-Г. Гадамер, М. Гайдеггер, Е. Гуссерль, П. Рікер, М. Ван Манен), аналізу джерел екзистенційної філософії (С. К'єркегор, Ж.-П. Сартр), етичних досліджень К. Джолдерсми, А. Єрмоленка, Е. Левінаса, В. Малахова та ін. обґрунтовано філософсько-етичну концепцію покликання як смислової цілісності особистісного досвіду, сформованої на основі розуміння людиною власного буття та відповідальності за його мету і сенс у співіснуванні з іншими людьми. Феноменологічний аналіз спонук людського досвіду, таких як зовнішні виклики, заклики і призначення та внутрішні потяги, прагнення і поклик, вможливив визначити іманентно-трансцендентний характер поклику, його одночасно особистісно достеменно та понадособистісно спрямоване переживання. Відповідаючи на поклик, тобто реалізуючи покликання, людина розвиває власні таланти, набуває досвіду практичної діяльності і здійснює етичні ідеали її існування. У реалізації покликання необхідна етична рефлексія людини щодо мети її діяльності та моральних обов'язків, здатність вибудовувати ієрархію особистісних і суспільних благ, що вможливорює розв'язання моральних суперечностей у її співіснуванні з іншими людьми.

Дослідження засвідчує продуктивність поєднання теоретичних засад онтології і етики у розкритті структури феномену покликання та його морального виміру, в аналізі проблеми реалізації покликання і ролі чинника покликання у формуванні чеснот і соціальних компетенцій особистості. У результаті застосування міждисциплінарного підходу в дисертаційному дослідженні використано прикладні методики опитування і глибинних інтерв'ю та отримано емпіричні дані, якими доведена значущість ідеї покликання у сфері ціннісних орієнтацій, особистісних мотивів і моральних уявлень сучасної української учнівської та студентської молоді і вчителів. Визначено типологію проявів покликання людини за ознакою його мети: 1) «самореалізаційний» тип, орієнтований на особистісний розвиток та самоздійснення; 2) «просоціальний» тип, орієнтований на спільноту, активну діяльність для блага інших і суспільну користь; 3) «трансцендуючий» тип, спрямований на реалізацію духовних благ, моральних та релігійних ідеалів; а також встановлено принципи можливого поєднання цих типів.

Порівняльний аналіз досвіду покликання студентів-педагогів з України та США засвідчив ідентичність структури цього феномену як відповіді на поклик, що розкривається в єдності елементів досвіду «бажання–здібності–реалізація–благо». Водночас встановлено, що конфесійні й культурні відмінності значною мірою зумовлюють особливості досвіду покликання. Наприклад, більш ригористичним є сприйняття покликання як обов'язку людини серед американських студентів протестантського віросповідання, порівняно із радше євдемоністським мотивом самореалізації у «спорідненій праці» в українській студентській спільноті.

У дисертаційному дослідженні сформульовано узагальнене визначення: покликання – це смислове ціле, яке об'єднує особистісні бажання, здібності, діяльність для їх реалізації та оцінку досягнутих результатів відповідно до розуміння людиною особистісного, суспільного або духовного блага, на яке вони спрямовані.

Поняття покликання посідає важливе місце у професійній етиці, визначає ставлення професіонала до об'єкта своєї праці та його обов'язки перед суспільством і є релевантним моральній свідомості представників сучасних фахових спільнот. У формуванні і реалізації покликання людини значущими є такі моральні чесноти як наполегливість, працелюбство, терпеливість, здатність триматися переконань, жертвовність, відданість і пристрасність у виконанні своєї справи. Практичне значення ідеї покликання у сфері освіти та педагогіки полягає у її застосуванні до формування настанов на пізнання людиною себе і світу та особистісної відповідальності людини за власне місце у спільноті, за мету і сенс її діяльності у світі. Місія педагога і викладача як професіонала – вести молодих людей на шлях їхнього покликання й самому не переставати вчитися, бути взірцем власного покликання. Завдання етичної і педагогічної науки та менеджменту освіти – сприяти дискурсу покликання в суспільстві, зокрема у середовищі школи, коледжу та університету, формувати інтереси і моральні чесноти учнів та педагогів, коли тема покликання буде актуалізована для кожної особистості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. *Мулярчук Є. І.* Філософія і педагогіка покликання: монографія. – Київ: Дух і літера, 2019. – 344 с.

Статті у фахових, індексованих у міжнародних наукометричних базах та закордонних виданнях:

2. *Мулярчук Є. І.* Проблема соціальної реалізації настанов релігійної моралі // Філософська думка. – Київ, 2006. – № 1. – С.120-130.
3. *Мулярчук Є. І.* Життєсвіт людяності: повсякденність та час війни // Мультиверсум. Філософський альманах. – Випуск 7-8 (155-156). – Київ, 2016. – С. 29-62.
4. *Мулярчук Є. І.* Покликання у свідомості сучасних українців індивідуальні думки та загальна структура феномена // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – Випуск 118 (№3). – Київ, 2017. – С. 251-256.
5. *Мулярчук Є. І.* Покликання як мотивуючий чинник розвитку освіти в Україні // Філософія освіти / Philosophy of Education: науковий журнал. – 2017, т. 20, № 1 // Інститут вищої освіти НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Київ, 2017. – С. 213-234.
6. *Мулярчук Є. І.* Громадянське самовизначення та громадянський етос // Філософська думка. – Київ, 2018. – № 3. – С.79-89.
7. *Мулярчук Є. І.* Генеза ідеї покликання в юдео-християнській традиції // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – Випуск 144 (№5). – Ч. 2. Філософські науки. – Київ, 2019. – С. 99-103.
8. *Мулярчук Є. І.* Покликання і професія в аспекті етичної мотивації // Мультиверсум. Філософський альманах. – Випуск 1-2 (167-168). – Київ, 2019. – С. 191-203.
9. *Мулярчук Є. І.* Філософські виміри дослідження феномену покликання // Практична філософія. – Київ, 2019. – №2. – С.102-107.
10. *Мулярчук Є. І.* Формування у європейській культурі секуляризованих уявлень про покликання людини // Науково-теоретичний альманах «Грані». – Т. 22. – Дніпро, 2019. – № 5. – С. 37-45.
11. *Мулярчук Є. І.* Етос покликання в освіті: учительство і учнівство // Освітній дискурс: збірник наукових праць. Філософські науки. – Випуск 14 (6). – Київ, 2019. – С. 55-71.
12. *Мулярчук Є. І.* «Досвід невидимого»: переживання буття, чуття і розуміння особистісного існування // Філософські обрії. Науково-теоретичний журнал / Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – Випуск 41. – Київ: Полтава, 2019. – С. 131-142.
13. *Мулярчук Є. І.* Покликання та етична відповідальність людини: звертаючись до теми іншого у філософії Левінаса // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені

- Г. С. Сковороди «Філософія». – Випуск 52 (ч. 1). – Харків, 2019. – С. 100-111.
14. Мулярчук Є. І. Дослухання і чуйність у досвіді покликання: феноменологічний аналіз // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. – Випуск 24. – Львів, 2019. – С. 77-84.
 15. Мулярчук Є. І. Етичні проблеми здійснення покликання людини // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії». – Випуск 60. – Харків, 2019. – С. 82-90.
 16. Мулярчук Є. І. До концепції покликання: екзистенційна філософія та етика // Науково-теоретичний альманах «Грані». – Т. 22. – Дніпро, 2019. – № 6. – С. 5-12.
 17. Мулярчук Є. І. Добро і благо: моральні колізії буття людини у покликанні // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія філософія. – Черкаси, 2019. – №1. – С. 48-55.
 18. Мулярчук Є. І. Феномен поклику: голоси і тиша у досвіді покликання // Філософська думка. – Київ, 2019. – № 4. – С. 93-103.
 19. Мулярчук Є. І. Чесноти покликання: теоретичні та практичні аспекти дослідження // Практична філософія. – Київ, 2019. – №3. – С. 73-78.
 20. Мулярчук Є. І. Протестантська етика покликання: минуле і сучасність // Науково-теоретичний альманах «Грані». – Т. 22. – Дніпро, 2019. – № 7. – С. 58-66.
 21. Мулярчук Є. І. До феноменології покликання: про сенс поклику // Мультиверсум. Філософський альманах. – Київ, 2019. – Випуск 3-4 (169-170). – С. 196-211.
 22. Мулярчук Є. І. Покликання людини у сучасному світі: відповідальність та очікувані компетенції педагогів // Філософія освіти / Philosophy of Education: науковий журнал. – 2019, т. 24, № 1 // Інститут вищої освіти НАПН України, НПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ, 2019. – С. 187-200.
 23. Мулярчук Є. І. Покликання людини у католицькому соціальному вченні // Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. – Т. 4. – Київ, 2019. – С. 88-95.
 24. Mulirczuk J. I. Doswiadczenie milczenia i doswiadczenie wyrazania // Colloquia Communia. Kwartalnik – Lublin, 1998. – Nr. 1 (68). – S. 131-134.
 25. Muliarchuk Y. The Experience of Calling: Educational Aspects and Cross-Cultural Comparisons // Future Human Image. – Volume 7. – 2017. – P. 86-101.

Матеріали і тези наукових конференцій:

26. Мулярчук Е. И. Возможность диалога по вопросам морали и этики на основе выделения метафизической составляющей религиозных учений // Людина у світі духовної культури. Матеріали міжнародної

- наукової конференції. 17-18 травня 2002 р., Київ, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. – Ч. 2. – Київ, 2002. – С. 27-29.
27. *Мулярчук Є. І.* Морально-етичні засади участі особистості в політиці з погляду християнського світорозуміння // Етика і політика: національний і світовий досвід: за матеріалами наукової конференції / Збірник наукових праць. Філософські діалоги' 2009. – Випуск 3. – Київ, 2009. – С. 64-76.
28. *Мулярчук Є. І.* Е. Левінас: урок буття «для іншого» (доповідь на Міжнародному колоквиумі з творчості Е. Левінаса «Читання з “Важкої свободи”», м. Тулуза (Франція), 2010 р.) // Толерантність та діалог в сучасному світі / Збірник наукових праць. Філософські діалоги' 2013. – Випуск 7. – Київ, 2013. – С. 229-236.
29. *Мулярчук Є. І.* Феномен покликання у міжкультурному порівнянні // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія». Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур: матеріали XII міжнародної наукової конференції. (Острог, 17-18 травня 2019 р.). / ред. кол.: І. Д. Пасічник, Д. М. Шевчук та ін. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Випуск 20. – Острог, 2019. – С. 140-144.
30. *Мулярчук Є. І.* Покликання як чинник формування компетенцій особистості: завдання педагога // Особистість студента та соціокультурне середовище університету в суспільному контексті. Збірник наукових праць III Всеукраїнської науково-практичної конференції, Інститут вищої освіти НАПН України, 23 травня 2019 р., м. Київ / Наук. ред. В. І. Рябченко. – Київ, 2019. – С. 40-44. Електронне видання, URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/III_Vseukr.konf_05-2019_Zbirnyk.pdf
31. *Мулярчук Є. І.* Ідея покликання людини у соціально-орієнтованих релігійних рухах в Україні та Європі: реформаційне християнство та хасидизм (доповідь на XII Міжнародній конференції пам'яті В. С. Горського «Colloquium Mediaevalia: Інтелектуальна історія України та Європи середньовічної та ранньомодерної доби», Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, м. Київ, 7 червня 2019 р.) // *Ucrainica Mediaevalia*. – Volume II. – Київ, 2019. – С. 197-204.
32. *Мулярчук Є. І.* Покликання та мобілізація // International scientific and practical conference «Challenges of hybrid war: information dimension»: conference proceedings, August 16-17, 2019. Vilnius: Izdevnieciba «Baltija Publishing». – Vilnius, 2019. – P. 65-68.
33. *Мулярчук Є. І.* Міждисциплінарний підхід у дослідженні феномену покликання // Сучасні тенденції в історії, соціології, політології та філософії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27-28 вересня 2019 р.). – Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2019. – С. 32-37.
34. *Muliarchuk Y.* Ethics of Calling: Theoretical Grounds and Practical Aspects in Education // Дні науки філософського факультету – 2019. Міжнародна

наукова конференція (23-24 квітня 2019 р.). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Матеріали доповідей та виступів. – Київ, 2019. – С. 90.

35. *Muliarchuk Y.* The problem of self-actualization in postcolonial reality: calling as a motivating factor of personal development // The 5th International Scientific and Practical Conference “Challenges of Postcolonialism: Philosophy, Religion, Education”, 16-17 May, 2019. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2019. – P. 56-59.

Додаткові публікації:

36. *Мулярчук Є. І.* Відкритість трансцендентному, сутність філософування та природність релігійної свідомості // Філософська думка. – Київ, 1999. – № 6. – С.23-30.
37. *Мулярчук Є. І.* Феномени зустрічі і вітання як екзистенційно-етичні передумови діалогу // Діалог sub specie ethicae / Даренський В. Ю., Жулай В. Д., Карачевцева Л. М. та ін. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2011. – С. 3-22.
38. *Мулярчук Є. І.* Про поняття покликання // Філософська думка. – Київ, 2017. – № 3. – С. 94-106.

АНОТАЦІЯ

Мулярчук Є. І. Покликання як філософсько-етичний феномен. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.07 – етика. – Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України. – Київ, 2020.

У дисертації досліджено світоглядні джерела і умови формування уявлень про покликання людини у європейській культурі. Зокрема, розкрито особливості розуміння покликання в юдео-християнській традиції і в сучасних доктринах християнських церков та проаналізовано чинники трансформації і секуляризації ідеї покликання в історичному і соціальному аспектах. Досліджуються концептуальні основи етики покликання у європейській філософії (Аристотель, М. Вебер, М. Гайдеггер, Ф. Гатчесон, С. К'єркегор, М. Лютер, Е. Левінас, Ж.-Ж. Руссо та ін.), можливості і межі поєднання онтології та етики в аналізі феномену покликання, взаємозв'язок поняття покликання з поняттям блага, з ідеями гідності і моральної автономії особистості, ідентичності і автентичності існування, людяності, відповідальності, цілісності людського життя.

Обґрунтовано релевантність герменевтико-феноменологічного підходу до дослідження феномену покликання та сформульовано концепцію аналізу покликання як відповіді на поклик. Поклик виявляється у переживанні та розумінні людиною власного буття і в сприйнятті нею соціальних спонук як спрямування на реалізацію екзистенційної істини та понадособистісного блага. На основі проведеного теоретичного аналізу і власного емпіричного дослідження ціннісних орієнтацій та мотивації молодих людей у сфері освіти

виявлено структуру феномену покликання як смислової єдності елементів досвіду «бажання–здібності–реалізація–благо». Сформульовано визначення: покликання – це смислове ціле, яке об’єднує особистісні бажання, здібності, діяльність для їх реалізації та оцінку досягнутих результатів відповідно до розуміння людиною особистісного, суспільного або духовного блага, на яке вони спрямовані.

Розкрито ціннісні засади та моральні чесноти необхідні для формування покликання людини, сенс особистісної відповідальності та етичні передумови розв’язання моральних суперечностей у здійсненні покликання. За результатами міжкультурного порівняльного аналізу виявлено спільні риси та відмінності у розумінні покликання студентської молоді з України та США, зумовлені зокрема релігійною традицією. Розкрито значущість мотиваційного чинника покликання у вчительській професії та в професійній етиці загалом. Визначено характеристики етосу професійного покликання вчителя і покликання учнівства та розглянуто перспективи впровадження чинника покликання в освітній практиці. Зроблено висновок про необхідність подальших досліджень проблем етичної мотивації особистості в навчанні і в професійному житті. Підсумовано, що дослідження феномену покликання сприяє розумінню шляхів і орієнтирів людського розвитку та гуманізації сучасного світу в цілому.

Ключові слова: покликання, поклик, відповідальність, моральні чесноти, професійна етика, благо, особистісний досвід, ідентичність, самореалізація, мотивація, освіта.

АННОТАЦИЯ

Мулярчук Е.И. **Призвание как философско-этический феномен.** – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора философских наук по специальности 09.00.07 – этика. – Институт философии имени Г. С. Сковороды Национальной академии наук Украины. – Киев, 2020.

В диссертации исследованы мировоззренческие истоки и условия формирования представлений о призвании человека в европейской культуре. В частности, раскрыты особенности понимания призвания в иудейско-христианской традиции и в современных доктринах христианских церквей, проанализированы факторы трансформации и секуляризации идеи призвания в историческом и социальном аспектах. Исследуются концептуальные основы этики призвания в европейской философии (Аристотель, М. Вебер, С. Кьеркегор, М. Лютер, Э. Левинас, Ж.-Ж. Руссо, М. Хайдеггер, Ф. Хатчесон и др.), возможности и ограничения сочетания этики и онтологии в анализе феномена призвания, взаимосвязь понятия призвания с понятием блага, с идеями достоинства и нравственной автономии личности, идентичности и аутентичности существования, человечности, ответственности, целостности человеческой жизни.

Обоснована релевантность герменевтико-феноменологического подхода к исследованию феномена призвания и сформулирована концепция анализа призвания как ответа на зов. Зов проявляется в переживании и понимании человеком собственного бытия и в восприятии ним социальных побуждений как направленность на реализацию экзистенциальной истины и сверхличностного блага. На основе осуществлённого теоретического анализа и собственного эмпирического исследования ценностных ориентаций и мотивации молодых людей в сфере образования выявлена структура феномена призвания как смыслового единства элементов опыта «желание-способности-реализация-благо». Сформулировано определение: призвание – это смысловое целое, объединяющее личностные желания, способности и деятельность для их реализации, а также оценку достигнутых результатов соответственно пониманию человеком личностного, общественного или духовного блага, на которое они направлены.

Раскрыты ценностные основания и нравственные добродетели необходимые для формирования призвания, смысл личностной ответственности и этические предпосылки разрешения нравственных противоречий в осуществлении призвания. В результате межкультурного сравнительного анализа выявлены общие черты и отличия в понимании призвания студенческой молодёжи из Украины и США, обусловленные в частности религиозной традицией. Раскрыта значимость мотивационного фактора призвания в учительской профессии и в профессиональной этике в целом. Выделены характеристики этоса профессионального призвания учителя и призвания ученичества, а также рассмотрены перспективы внедрения фактора призвания в образовательной практике. Сделан вывод о необходимости дальнейших исследований проблем этической мотивации личности в учёбе и в профессиональной жизни. Подытожено, что исследование феномена призвания способствует пониманию путей и ориентиров человеческого развития и гуманизации современного мира в целом.

Ключевые слова: призвание, зов, ответственность, нравственные добродетели, профессиональная этика, благо, личностный опыт, идентичность, самореализация, мотивация, образование.

ANNOTATION

Muliarchuk Y. Calling as a philosophical and ethical phenomenon. – Manuscript.

A Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophical Sciences in Speciality 09.00.07 – Ethics. – H. Skovoroda Institute of Philosophy, the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2020.

The dissertation presents a research of the following aspects: the reconstruction of the genesis of the idea of calling in the history of culture and the analysis of the concepts of calling in religious and philosophical thought, the hermeneutic phenomenological analysis of the experience of calling, the analysis

of the main ethical problems in the realization of calling, the applied research of the importance of the factor of calling in the formation of values and motivation for study and work of school and university students and teachers, the analysis of the possibilities of implementation of the factor of calling in educational practices.

The study researches the main worldview sources and conditions of forming of the idea of calling in European culture. Therein the peculiarities of understanding of calling in the Judaic-Christian tradition and in the contemporary doctrines of Christian churches were explained. The analysis also reveals the factors of transformation and secularization of the idea of calling in the historical and social aspects. The research explicates the conceptual grounds of the ethics of calling in the European philosophy, namely in the works of Aristotle, M. Heidegger, F. Hutcheson, S. Kierkegaard, M. Luther, E. Levinas, J.-J. Rousseau, M. Weber and others. In the dissertation the author researches the possibilities and the limits of combination of ontology and ethics in the analysis of the phenomenon of calling. The study explicates the relation between the notion of calling and the cultural meaning of personal, social and spiritual good as well as the link of calling with the ideas of dignity, moral autonomy of a personality, identity and authenticity of existence, the ideas of humanism, responsibility and purposeful life.

The dissertation substantiates the relevance of the hermeneutic phenomenological approach to the research of the phenomenon of calling. The conceptual frame of the analysis of calling is defined in the terms of a person's answer to the call. The call reveals itself in the personal experience of own existence and in the understanding of social motives. Anyway the intention of the call is for the realization of existential truth and of good which overcome the person. On the ground of the theoretical analysis and of own empirical research of ethical value orientations and motivation for education of school and university students revealed the structure of the phenomenon of calling as a meaningful unity of the following elements: passion–abilities–realization–good. Correspondingly the definition of calling is formulated as following: calling is a meaningful unity of personal passions, abilities, activity for their realization and of evaluation of the achieved results accordingly to the understanding of their personal, social or spiritual good purpose.

The study explicates the ethical values and virtues necessary for the formation of calling as well as the meaning of responsibility of a personality in calling and the conditions for the solution of ethical conflicts in the realization of calling. As a result of the cross-cultural comparative analysis revealed the common features and differences in the understanding of calling of university students from Ukraine and the USA, which were explained particularly by the religious tradition. The significance of the motivating factor of calling in the professional ethics is explicated specifically in the field of the career in education. The study defines the characteristic features of the ethos of professional calling of teachers and calling of students as well as the prospects of the implementation of the idea of calling in the practices and tasks of education. The author accentuates the need in the further researches of the ethical motivation of person in education and career. The study

summarizes that the research of the phenomenon of calling contributes to the understanding of the ways and the guidelines of human development as well as of the humanization of the entire contemporary world.

Key words: calling, call, responsibility, ethical virtues, professional ethics, good, personal experience, identity, self-actualization, motivation, education.

Підписано до друку 25.05.2020 р.
Ум. др. арк. 1,9. Формат 60x84/16.

Тираж 150 прим. Папір офсетний. Зам. №1206-2020

Свідоцтво ДК 5941 від 11.01.2018 р.

03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 8. Тел. (050) 411-66-51, (044) 22-99-539

Видавництво «Наукова столиця»

ДРУК НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

www.science.org.ua